

Epifytiska växter i Ultunas alléer

Ultunaallén strax söder om Uppsala är känd för sin rika lavflora. Allén har också ovanligt gott om epifytiska växter. Omfattande nybyggnation i området innebär att flera av trädens dagar sannolikt är räknade.

TEXT & FOTO: MATTIAS IWARSSON

Under några år har jag nästan dagligen passerat två alléer som är kända för att ha en rik lavflora vid Ultuna, SLU i Uppsala. År 2006 började jag intressera mig för lönn- och askträden och följa deras utveckling. Nästan alla träd i alléerna har blivit utsatta för beskärningar, i de flesta fall felaktigt gjorda. Alltför grova grenar har sågats ur. När grenarna är tjockare än 10 cm lyckas inte trädet valla över skadan, utan drabbas av gren- eller stamröta. Flera träd har tagits bort, och enstaka nya har kompletteringsplanterats. Under de senaste åren har flera grävningar för ledningar skurit av rötterna på träden, ibland endast någon meter från stammen. När jag skriver detta hösten 2009 pågår dessutom en omfattande nybyggnation, och grenar tas hela tiden bort för att grävmaskinerna ska få plats. Sammantaget kan man säga att lönnarnas dagar antagligen är räknade. Askträden står mer skyddat, och kan nog ha bättre framtidsutsikter.

När jag passerade allén lade jag märke till att det finns ovanligt gott om epifytiska växter i grenvinklarna. Intresset väcktes när jag hittade några smultron uppe i en lönn. De satt så högt att man behövde något att stå på för att kunna plocka dem, och numera finns många sidorsetter i trädet. Lönnar har ofta grenvinklar som lämpar sig för växter att gro i. När träden blir gamla samlas mull från multnade blad, och annat som faller eller rinner längs stammen, ner i dessa grenvinklar. Väg- och åkerdamm bidrar också till växtsubstratet.

I Sverige har vi inga blomväxter som är direkt anpassade till ett epifytiskt växtsätt. I världen finns fler-

talet epifyter i de tropiska låglands- och bergsregnskogarna. I Sverige är det mer tillfälligtvis som enstaka växtindivider kan överleva några år uppe i ett träd. Huvudsakligen rör det sig då om växtarter (främst bär) som sprids med fåglar. Rönn, röda vinbär, krusbär, smultron, häggmispel och druvfläder finns representerade. De motståndskraftiga kärnorna eller fröna får god grobarhet efter att ha passerat fåglarnas kräva. Måbär *Ribes alpinum* är en förväntad art som ännu inte dykt upp i något träd.

Till de fågelspridda växterna kan även hassel räknas. Nära korsningen med Ulls väg finns ett tjugotal planterade hasselbuskar, som vissa år ger mycket frukt. Det kan vara nötskrika, nötkråka eller kanske till och med någon ekorre som har vågat sig till dessa buskar, och sedan fört med sig nötter som tappats eller gömmts i lönnarna. Några växtarter har troligen följt med fåglarna upp i träden på ett mer passivt sätt. Groblad utvecklar ett slem på frukterna som gör att de lätt kan klistra sig fast på fåglar, och gräddmåra har frukter som kan kroka fast i fjäderdräkten. Om fåglarna sedan sitter och putsar sig i träden kan frön falla ner i trädets grenklykor. Även pipdånets frukter och vitgröets frön kan tänkas ha klibbat fast vid någon fågel, och på det sättet förts upp i grenklykorna.

En del av grenklykornas växter har kommit dit med hjälp av vinden. Ormbunkar som träjon har mycket små sporer som kan gro ut i fuktig mossor eller mulm. För att en ny sporofyt (ormbunksplanta) ska etablera sig måste två sporer gro och bilda protallier (förgroddar, den gröna, millimeterstora, könliga generationen) intill varandra. Då kan de hanliga sperma-

Skogslönn med flera epifyter: nederst i klykan röda vinbär Ribes rubrum, ovanför denna en rönn Sorbus aucuparia och längst upp till höger, i ett grenhål, en hassel Corylus avellana.

tozoiterna simma över till det honliga organet och befrukta ett ägg, ur vilket det sedan växer upp en ny sporofyt.

Maskrosor har mycket specialiserade frukter med skaftade hårpenslar som ökar spridningsdistansen avsevärt. Även alm, lönn och ask har vingade frukter, men deras spridningsförmåga är sämre. Lönnens och askens frön faller snurrande ner mot marken – ofta nära moderträdet – medan almen har lättare frukter med en bredare vinge som ger bättre möjlighet till långdistansspridning. Om frukterna från dessa trädslag sprids under vintern kan de föras långa sträckor på hård skare.

Lönnallén börjar i väster vid rondellen från Dag Hammarskjölds väg, passerar Ulls väg och fortsätter nedför backen, där det sista trädet står. Ultunaallén (som givit gatan dess namn) består av 29 stora träd

på södra sidan, 37 på norra, fyra extra lönnar söderut vid korningen utmed Ulls väg hör till samma plantering, och togs därför med i inventeringen. Enligt Bo Aspman på SLU Lokaler i Uppsala planterades träden ca 1950 i samband med att den Mikrobiologiska Institutionen byggdes (nuvarande Stad och Land). Det huset invigdes 1952. Träden bör alltså vara 60 år. Dessutom har en äldre askallé (18 stora träd) inventerats. Den är planterad strax intill, mellan Husdjursvetenskapligt Centrum (HVC) och Studentkåren, se karta.

I askallén visade sig endast tre träd ha epifyter. I ett av träden växte en liten ask och en meterhög alm. Ur grenklykan sticker även en pilsnerflaska upp – något som kan ha samband med närheten till Studentkårhuset. I den andra asken finns en häggmispel, medan det tredje trädet har groblad som frodas med flera blomställningar och eventuellt nya frösådder i den fuktiga mulmen.

Träjon *Dryopteris filix-mas*, ett exemplar, skuggigt på norrsidan av trädet.

Samma träd som på bilden t.v. Träjonsbladen har torkat ut och hela klykan är täckt med snö.

Smultron *Fragaria vesca*, flera år gammal planta med hängande revor som torkar och dör på vintern.

Druvfläder *Sambucus racemosa*, liten buske, vars skott delvis hade dött (se pil), kanske på grund av torra föregående år.

Ogräsmaskros *Taraxacum vulgare* hittades i tre lönnträd. I ett av träden finns tre exemplar, varav ett blommat och gått i frukt under sommaren 2009.

Gräddmåra *Galium verum* x *album* (gulmårans hybrid med stormåra), flerårig ört i knopp. Blommade under sommaren 2009.

Vitgröe Poa annua, verkar kanske kunna övervintra – gamla strån från fjolåret i förgrunden.

Krusbär Ribes uva-crispa, liten buske med flera taggiga stammar i en skogslönn.

Av skogslönn Acer platanoides har endast groddplantor hittats. Den här växer i en lönn.

Häggmispel Amelanchier cf. spicata, små buskar som inte har blommat (en per träd) i fyra lönnar och i den här asken.

Skogsalm Ulmus glabra, meterhögt träd, med en delvis skydd ask Fraxinus excelsior bakom pilen.

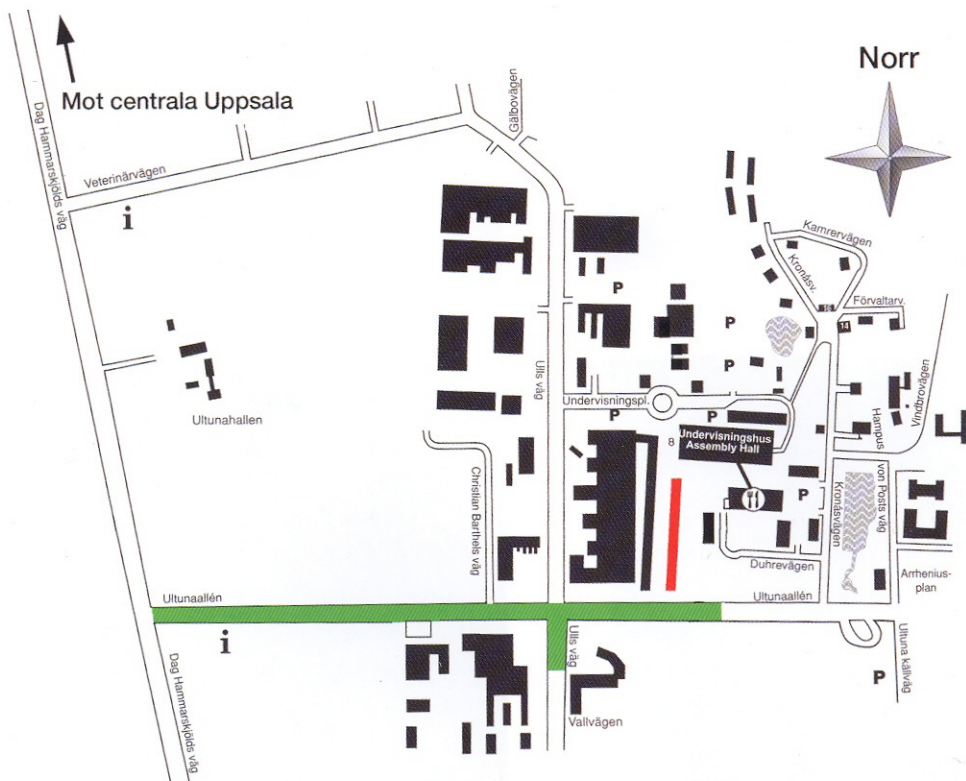
Groblad Plantago major, flerårig rosett i en ihålig ask med mycket mulm i hålet Även några askar har grott.

Pipdån *Galeopsis tetrahit*, t.h. ettårig blommande ört 2006 med en almplanta intill, och en hel del ljusa lönnfrukter. En alltför grov gren har sågats ur trädet.

Samma träd år 2009. Almarna har vuxit till. Pipdånet har dött, men flera lönnfrukter har grott.

Karta över Ultuna, SLU i Uppsala. Längs Ultunaallén och en bit in på Ulls väg mot söder finns 60 år gamla lönnar (grönt). Den röda markeringen i kartan visar en gammal askallé som också genomsökts efter epifyter.

Totalt hittades 29 epifytindivider i de båda alléerna. Förutom de levande epifytiska växterna fanns också en död buske som inte gick att artbestämma i ett träd. Sexton olika arter av fanerogamer och ormbunksväxter identifierades (med hjälp av handkikare) och fotograferades. Under riktigt torra, varma somrar kan vattnet ta slut och de epifytiska växterna dö. I ihåliga träd med stamröta klarar de sig emellertid ofta bättre, då stora mängder vatten rinner utmed stammen på träden. En fundering som uppkommit är om några av dessa epifytiska växter möjligen kan ha rötter som växer in genom barken på värdrädet så att de kommer åt något av trädets vatten, och kanske även en del näring – alltså en sorts parasitism. Ett intressant ämne för fortsatta studier av de växter som lyckas växa upp i Ultunaalléns kronor.

Vill du läsa mer: Bertil Hanström publicerade 1952 en bild med beskrivning av ”Flygrönn (*Sorbus aucuparia*) i robinia” i Fauna och Flora 47:175–176.

Följande växtarter påträffades som epifyter i Ultunas alléer: ask, druvfläder, groblad, gräddmåra, hassel, häggmispel, krusbär, ogräsmaskros, pipdån,

röda vinbär, rönn, skogsalm, skogslönn, smultron, träjon, och vitgröe. Alla arterna finns illustrerade i denna artikel. De vetenskapliga namnen anges i bildtexterna.

Summary: The epiphyte flora of two avenues in southernmost Uppsala was studied using binocular and camera. One of them was the Maple *Acer platanoides* avenue of the Swedish Agricultural University (comprising 60 trees), the other was an Ash *Fraxinus excelsior* avenue within the same area comprising 18 trees (see map). According to the archives of the Agricultural University, the age of the maple trees is 60 years. Epiphytes were found in a total of 30 trees, and no less than 16 species could be identified. A majority of the epiphytic species have fruits (mainly berries) dispersed by birds, whereas some of them have wind-dispersed fruits or spores. ■

Mattias Iwarsson

Centrum för biologisk mångfald, Box 7007, 75007 Uppsala.

E-post: Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se

Flygrönnar

Flygrönnar (rönnar som växer upp i trädkronor) kallas också flogrönnar. De har i hela Sverige ansetts ha speciella egenskaper, och har i alla tider väckt folks intresse. I Människan och floran, volym två av bokverket Etnobiologi i Sverige, beskrivs föreställningarna om hur flygrönnar kunde användas. Mest känt är väl att slagrutor (som använts för att leta vatten, metaller och skatter) bör göras av flygrönn för att fungera. Yxskaft av flygrönn ansågs vara ett säkert skydd mot att hugga sig själv. När man skulle spänna för en häst borde selpinnarna som låste fast skaklarna vara gjorda av flygrönn. Då skulle hästen dra lugnt, och aldrig skena. Rönnen ansågs också vara den fornnordiska guden Tors träd, och man borde därför använda rönn för att leda bort blixtnedslag från husen.

Ekeland, K. 2005. Rönn *Sorbus aucuparia* i Tunón, H., Pettersson, B. och Iwarsson, M. (red.) Etnobiologi i Sverige vol. 2, Människan och floran, sid. 161.